

BUKSZ-BESZÉLGETÉS

VOLT EGY OTKA

KLANICZAY GÁBOR BESZÉLGET
KERTÉSZ JÁNOSSEL, VÁRADI ANDRÁSSAL
ÉS ZSOLDOS ATTILÁVAL

Két éve, az újraindított BUKSZ-beszélgetés sorozatunk első darabjához, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal megszüntetéséről Lővei Pállal folytatott beszélgetéshez írt bevezetőben azt írtuk: e sorozatnak, Susan Sontaggal szólva, azt a címet lehetne adni: „A pusztulás képei”. Sajnos havonta kapjuk az újabb és újabb témákat. E sorozat második darabja volt Váradi Júlia beszélgetése Jerger Krisztinával és Wessely Annáé Mélyi Józseffel a Műcsarnokról (BUKSZ, 2013. tél). Most pedig az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA) megszüntetéséről beszélgettünk három, az OTKA által támogatott tudományterület – a társadalom- és bölcsészettudományok, a műszaki- és természettudományok, valamint az élet-tudományok – egy-egy képviselőjével, akik hosszú éveken át jelentős szerepet játszottak az OTKA működtetésében. Kertész János a Fizika zsűri tagja volt a kilencvenes években, 2005–2007 között elnöke, 2010–2012 között a Természettudományi-Műszaki Kollégium

tagja és 2011-től a Nemzetközi Zsűri elnöke. Váradi András a Molekuláris Biológia-Molekuláris Interakciók zsűri és az Infraindividuális Biológia zsűri tagja 3-3 éven át, és 2012-től a Nemzetközi Bizottság tagja. Zsoldos Attila 2005 és 2008 között a Történettudományi, Tudomány- és Technikatörténeti zsűri elnöke, 2009–2011 között a Társadalomtudományi Kollégium tagja volt. Beszélgetésünkre az után került sor, hogy az OTKA elnöke 2014. október 28-án a szervezet honlapján közzétette, hogy „a T/1768. számú, »A tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról« szóló törvényjavaslat hatályon kívül helyezi az OTKA törvényt és ez év december 31-ével megszünteti az OTKA szervezetét.” A beszélgetést november 24-én vetjük fel, amikor még azt gondolhattuk, a tudományos közvélemény felháborodása, a sok oldalról érkező tiltakozás esetleg módosíthatná a kormányzati szándékot. Ez hiú reménynek bizonyult. Az Országgyűlés november 25-én elfogadta és december 5-én kihirdette a javasolt törvényt.

KLANICZAY GÁBOR: Ahhoz, hogy megértsük, mit számolt föl most a jelenlegi kormány, röviden fel kell idéznünk az OTKA történetét.

KERTÉSZ JÁNOS: Az OTKA 1986-ban alakult. Ez az akkori szokásoknak megfelelően kicsit felemás, de úttörő jelenség volt. Egy nyílt pályázati alap, amelyet kormányhatározattal hoztak létre. Akkor teljesen összefonódott az Akadémiával, az elnöke automatikusan az MTA főtitkára volt, és az elképzelések szerint az akadémiai bizottságok adták volna a bírálóbizottságokat, vagyis a zsűriket. Persze az egész rendszer tükrözte az akkori viszonyokat.

VÁRADI ANDRÁS: Arra nagyon jól emlékszem, hogy ez totál idegen volt a korábbi rendszertől. Sehol Kelet-Európában nem volt legalább még öt évig ilyen, mint az OTKA. Csak a rendszerváltások után, 91-ben lett Csehszlovákiában, Lengyelországban. Nyilván Németország más, ott nem kellett újat csinálni, csak ki kellett terjeszteni a nyugatnémet DFG hatáskörét. Az OTKA persze magán viselte azokat a szennyes gúnyákat, amelyeket a Kádár-rendszer jelentett. Mindenféle kis csencselések meg keresztbeszervezések, mindenféle volt, a rendszer nem működött még jól.

K. G.: Tudnál erről valami jellemző példát felidézni?

K. J.: Például én akkor valahonnan külföldről jöttem meg, és az intézetigazgató mondta, hogy most már új szelek fújnak, mindenkinek pénzt kell szerezni, és forduljak az OTKA-hoz. Telefonálgattam, írtam egy kis pályázatot, és megítélték a támogatást. Ez azért ma nem így megy.

V. A.: A nehézségek megoldására születtek leleményes megoldások. A mi intézetünkben, egy biokémiával foglalkozó akadémiai intézetben 87-ben ült össze először a biokémiai zsűri. Beérkezett vagy harminc pályázat. Egy nagyon derék, fölvilágosult kutatót tettek meg zsűrielnöknek, véletlenül a mi intézetünkben dolgozott. A zsűri összeült és mondták, hogy ilyen titkos meg olyan titkos, ő pedig pontosan tudta, inkább arra kell vigyázni, hogy ez a sorrend ne legyen később megváltoztatható, ezért kitette a faliújságra. Tehát ahogy onnan kijöttek, egy itt, manapság inkorrektnek tűnő, de nagyon előremutató dolgot csinált, mert pontosan tudta, hogy egy olyan rendszerben jött létre az OTKA, ahol megvannak még azok az erők, amelyek fölülről át tudják a döntéseket rendezni. Ő kitette, és az emberek odamentek, és leírták. Ezért például

minálunk nem lehetett átrendezni azt a sorrendet. Ez forradalmi dolog volt, akárhogy nézzük is.

K. J.: Persze, semmiképp sem lehet a nyolcvanas évek végén, Láng István akadémiai főtitkársága idején létrejött OTKA-t egy olyan kristálytisza rendszernek nevezni, mint amilyen aztán kinőtt belőle. Ez a rendszerváltás után, talán részben az Antall József mélységes nosztalgiájának volt köszönhető, annak, hogy ő az akadémiai és az egyetemi szféra iránt komoly elkötelezettséget érzett. Így történt, hogy az OTKA önállóságát, mindenféle kormányzati, politikai befolyásolástól való függetlenségét 1993-tól külön törvény garantálta.

K. G.: Jellemeznéd röviden, hogy milyen garanciákat adott az első OTKA-törvény a független működésre?

K. J.: Szerepelt benne, hogy az OTKA elkülönített pénzalap az alaputatások és infrastruktúrájuk támogatására. Részletesen le volt írva a felépítése, a zsűri-szakmai kollégiumok-bizottság-hierarchia, a bizottság összetétele (5 tag a kormány képviselőjében, 11 a tudományból és a felsőoktatásból, köztük 2 külföldi) és a kinevezési rend. Az OTKA az oktatásért és kutatásért felelős miniszter felügyelete alá tartozott, de széleskörű önállóságot élvezett, a bizottság a döntéseket a zsűri, illetve szakkollégiumok javaslata alapján, önállóan hozta meg. A zsűri által meghatározott rangsor nyilvános volt.

K. G.: És az sem volt mindegy, hogy 1991-ben Andorka Rudolf lett az OTKA elnöke, akinek nemcsak saját, sok évtizedes történeti-szociológiai munkássága miatt volt nagy tekintélye, hanem személyes odaadása és hiteles elfogulatlansága miatt is.

K. J.: Óriási szerencséje volt az OTKA-nak az elnökeivel. A szociológus Andorka Rudolf kezdte, utána volt a kémikus Lipták András, majd a neurobiológus Makara Gábor, végül Kollár László mérnök.

V. A.: Lipták talán egy kicsit szintelenebb volt.

K. J.: Lehet, de komoly érdeme, hogy ő volt az első nagy OTKA elleni támadás után az elnök, és az új körülmények között, amikor az OTKA az Akadémiára került, ő vitte tovább, és képes volt továbbra is biztosítani az önállóságát.

K. G.: Mi volt ez az első beolvasztási kísérlet?

K. J.: A Horn-kormány idején meg akarták szüntetni az OTKA-t. Teljesen be akarták vinni a minisztériumba.

V. A.: Úgy mint most.

K. J.: Most nem egy minisztériumba megy, hanem a kormány alá akarják bevinni. Annak idején még

élt Andorka Rudolf, már nagyon beteg volt szegény, emlékszem, hogy egy rádióműsorban együtt szerepeltünk vele, Pléh Csabával és még a minisztériumból valakivel, akinek a nevére sajnos nem emlékszem, aki azt az álláspontot képviselte, hogy az OTKA költségvetése túl kicsi önálló sorként. Ez volt az érv: hogy ez túl kicsi önállóként. Végül is megszületett a kompromisszum: az OTKA alapból alapprogram lett és az Akadémiához kerül, de azon belül önálló sorként.

V. A.: Ez magyarul azt jelentette, hogy az Akadémia nem tehetta meg, hogy az OTKA-hoz az ő fejezete alá besorolt x milliárd forintból, mondjuk, egymilliárdból felújítsa a székházát. Azt csak OTKA-ra lehetett költeni. Anyagilag ilyen értelemben a költségvetésnek ugyanúgy független része maradt, mint korábban.

K. J.: Így van. Ezen kívül az Akadémia elnöke volt az, aki – a minisztériummal egyetértésben – javasolta az OTKA bizottság elnökét, akit a miniszterelnök nevezett ki.

ZSOLDOS ATTILA: Én sokkal később kerültem kapcsolatba az OTKA-val. Először, mint témavezető, aztán voltam zsűri elnök meg kollégiumi tag, tehát nem olyan vastag az OTKA-dossziém. De most megnéztem az eredeti OTKA-törvényt, a beszélgetésre készülve. Az OTKA bizottság elnökét itt valóban az Akadémia elnöke és az oktatási miniszter közös javaslatára a miniszterelnök nevezi ki, és az OTKA bizottság két alelnöke közül az egyiket az Akadémia elnöke, a másikat pedig az egyetemi szféra jelöli. Az OTKA és az akadémia kapcsolatát illetően a helyzetnek valóban az a lényege, hogy jóllehet az „OTKA pénze” a költségvetésben az Akadémia alá van rendezve, de önálló sorként, tehát az OTKA pénzéhez az Akadémia valóban nem nyúlhatott hozzá, ezt nem lehet másra költeni, csak az OTKA-ra.

K. J.: Hadd tegyem hozzá ahhoz, amit Attila mondott, hogy nem csak arról van szó, hogy külön fejezetként szerepelt, tehát pántlikázott pénz volt, hanem született utána egy újabb OTKA-törvény: a 97-es OTKA-törvény, amelyik lényegében változatlan önállósággal ruházta fel az OTKA-t ezen az új helyen. Másfelől azt is hangsúlyoznám, hogy azért ezeknek a dolgoknak jelentőséget kell tulajdonítani, hogy ki nevez ki kicsodát, mert lényeges különbség, hogy az Akadémia elnöke és a minisztérium közös megegyezéssel jelöli az OTKA elnökét vagy egy hivatal vezetője egyszerűen kinevezi.

Zs. A.: Már mint a leendő új rend szerint.

K. G.: Erre majd mindjárt visszatérünk, de egyelőre maradjunk a történeti előzményeknél. Miután tehát az OTKA átkerült az Akadémia felügyelete alá, kidolgoztak egy olyan rendszert, amely mind a formai felépítésben, mind a bírálat rendszerében számtalan

garanciát próbált arra adni, hogy ez az intézmény továbbra is teljes mértékig függetlenül működjék.

Zs. A.: Röviden bemutatom, hogy nézett ki az OTKA szervezetének a fő irányítótestülete, az OTKA Bizottság. Elnök, két alelnök és tizenöt tag, és köztük ott voltak természetesen a tudományos kutatásban, fejlesztésben érdekelt különböző minisztériumok képviselői is, de jellemző módon kisebbségben. A tudományból delegált emberek voltak többségben. Ott volt a három nagy tudományterületi kollégiumi elnök, a Magyar Tudományos Akadémia, az egyetemi szféra és még a közgyűjteményi szféra képviselői is – mert ugye voltak olyan idők Magyarországon, amikor a közgyűjteményekben még jelentős tudományos munka folyt –, és így, ha egy kevéssel is, mégis a tudomány emberei voltak többségben. Valóban minden érdekelt fél képviseltette magát és adott esetben képviselhette a véleményét, javaslatait, érdekeit.

K. G.: Erre ugye azért volt szükség, mert egy ilyen OTKA típusú pénzosztó intézmény komoly érdeellentétek ütközőpontjában áll, hiszen arról van szó, hogy kik között és milyen arányban oszlik meg a tudományra szánt költségvetési pénz. Ezért kulcsfontosságú kérdés, hogy ki és milyen arányban van képviselve a döntési folyamatban.

V. A.: Hadd tegyek még hozzá valamit. Köztudomású, de az olvasók nem biztos, hogy tudják –, az OTKA kifejezetten alapkutatásra, tehát felfedező jellegű kutatások támogatására jött létre. Az ipari termeléssel jobban egybefonódó, alkalmazott, innovációra és fejlesztésre irányuló kutatások támogatására az állam más alapokat hozott létre – K+F, NKTH, NIH –, amelyek jóval több pénzt oszthattak szét, mint az OTKA. Ennek ellenére alkalmazott jellegű kutatások az OTKA-hoz benyújtott pályázatok között is feltűntek, jelentős államigazgatási lobbik támogatásával. Épp ezért az OTKA-ban ennek a nyomásnak is ellent kellett állni, megőrizni a rendelkezésre álló pénzt az alapkutatások számára. Ezért volt fontos a tudósok többsége az OTKA-tanácsban.

K. J.: Egyébként el lehet mondani, hogy teljesen igaz – amit Gábor mond –, hogy az OTKA valójában egy darázsészek volt, és nagy gonddal kellett benne a döntési rendszert kialakítani, mert ezek az érdeellentétek szinte szétfeszítették.

K. G.: Egyetem – Akadémia, Budapest – vidék.

K. J.: Ennek ellenére azt lehet mondani, hogy a munkáját évtizedeken át teljes közmegegyezésre végezte.

V. A.: Az OTKA honlapjáról tudni, hogy 2014-ben a European Science Foundation (ESF) elvégezte az OTKA átvilágítását, és ennek nyomán nagyon pozitív véleményt formált róla, amelyet itt talán érdemes

idézni: „a kutatói kiválóságra építve versenyképes, politikailag független, minden tudományterületet egyenrangúan kezel, átlátható és részrehajlástól mentes, a pályázók nemtől, származástól és pozícióktól függetlenül egyenlő eséllyel versenyeznek. Mindezek alapján az OTKA a magyar kutatási rendszer ékköve.” És ehhez hozzátehetjük: nemcsak az ESF volt ennyire meglegedve vele.

K. J.: Igen, valóban óriási bizalom övezte. Ez egy teljesen unikális intézmény volt Magyarországon, amelyik a nemzetközi normáknak megfelelő módon, hatékonyan és teljes közmegegyezéssel működött.

K. G.: Talán épp ez volt vele a baj...

V. A.: Ehhez hadd mondjak még valamit. Ha valaki nyert egy OTKA-t, annak sokkal nagyobb volt a presztízse, mint ha benne lett volna egy háromszor annyi pénzt fialó célzott K+F pályázatban, ahova nem tudhattad, azért került-e be, mert a haverja behívta, vagy azért adták oda a pénzt, mert valaki jól fekdűt vagy támogatni akartak valakit. Tehát az OTKA pályázati rendszere kivívta a presztízst. Másfelől azt is meg kell említeni, hogy az OTKA-nak annyira erős volt a nemzetközi beágyazottsága, hogy számtalan hasonló nemzeti tudományfinanszírozó intézmény most legutoljára például az Osztrák Tudományos Alap (FWV) közös pályázati rendszert hozott létre a magyar OTKA-val.

K. J.: Most írták alá a koreai hasonlót.

V. A.: Én például résztvevője voltam olyan OTKA-nak tizenöt évvel ezelőtt, amelyik a holland NWO-val volt közös.

K. G.: Mindehhez fontos még hozzátenni, hogy e nemzeti alapok együttműködésére támaszkodva 1974-ben létrejött a már említett European Science Foundation (Európai Tudományos Alap – ESF), amelynek 1988 óta az OTKA is tagja. Az ESF ma 30 európai ország 78 tagszervezetének a szövetsége, mely a koordináció különböző formáinak szervezésével és nemzetközi szakértői rendszerrel segíti a nemzetközi tudományos együttműködésen alapuló projektek létrejöttét.

Zs. A.: Az OTKA történetéről beszélve érdemes megemlíteni egy-két anekdotát. Amit el szeretnék mesélni, azért érdekes, mert ugyanahhoz a személyhez kapcsolódik, és megmutatja a dolognak mindkét oldalát. Györfly Györgyről van szó, a néhai akadémikusról. Történész körökben nem kell bemutatni, de szélesebb körben is ismert. Főműve, a magyar történettudomány egyik csúcsteljesítménye, az *Arpádkori Magyarország történeti földrajza*, amelynek élete során négy kötetét tudta megjelentetni. En magam láttam egy olyan OTKA részjelentését, amely abból állt, hogy „ebben az évben az emeleti vasszekrényből lehoztuk a céduláimat a szobámba, tisztelettel, Györfly

György”. Ezt elfogadta az OTKA, és azért fogadhatta el, mert tudta, hogy a Györfly hajszálpontosan tizenkét évenként, tehát még csak nem is egy OTKA-pályázati ciklus alatt, egy-egy új kötetet jelentet meg. Amelyek valóban meg is jelentek. Ez tehát az egyik elem: az OTKA bizalma a kutatói iránt. A másik viszont Györfly bizalma az OTKA iránt. Élete vége felé sokat mesélt nekünk különböző emlékeiről. Édesapja Györfly István volt, a magyar néprajz egyik klaszrikusa, tehát Györfly György gyerekkora óta napi érintkezésben volt a magyar tudomány nagyjaival. Azt találta tehát ki, hogy megírja visszaemlékezéseit, ami remek ötlet volt. Egy alkalommal tehát azt mondta nekem: Attila, bead egy OTKA-t, én meg megírom az emlékezéseimet. Mondtam neki, hogy professzor úr, ez azért így csiklandós némiképp, ő azonban úgy látta, hogy az OTKA éppen arra való, hogy mindenféle tudománnyal kapcsolatos ötleteket támogasson. Végül aztán a dologból nem lett semmi, ami nagy kár, mert nyilvánvalóan élvezetes olvasmány lett volna. Azt hiszem, ez az ikeranekdota mutatja, hogy valóban őszinte bizalom jellemezte a helyzetet, egyfelől a kutatóké az OTKA iránt, másfelől az OTKA-é a kutatók iránt. Ez alighanem azon alapult, hogy a döntési mechanizmus elég jól működött ahhoz, hogy a nyilvánvaló szélhámosságokat különböző szinteken ki lehetett szűrni. Ez például nagy előnye volt az OTKA-nak abban az időben, amikor én ott sűrűben fordultam elő. A másik a nemzetközi együttműködés ösztönzése. Az egyik kollégám jelenleg is egy olyan nemzetközi kutatásban vesz részt, amelynek egyik alapját egy OTKA nemzetközi pályázat, a másikat egy francia, az ő nemzeti kutatástámogatási szervezetük, az ANR (*Agence Nationale de la Recherche*) adja, és Anjou-ügyekben így folyik a kutatás már most is látható, szép eredményekkel.

K. G.: Talán menjünk tovább az OTKA történetében. Még beszélni kellene Makara Gáborról, az OTKA negyedik elnökéről.

K. J.: Miután Lipták András lényegében stabilizálta vagy tovább vitte az OTKA-t, és biztosította a folytonosságot az új körülmények között, 2003-ban jött a Makara Gábor, aki rendkívül tiszteletreméltó feladatot végzett el. Modernizálta az OTKA-t és elektronikus alapokra helyezte. Hat évet rászánt erre az életéből. Ő nem úgy volt OTKA elnök, hogy mellesleg, hanem mást sem csinált. Végigjárta a kutatástámogató intézményeket Amerikától Nyugat-Európaig, megtanulta, hogy mit hogyan kell csinálni, létrehozta az egész rendszert, ami most már kiválóan működik, és ezáltal kompatibilis a külföldi rendszerekkel. Ezen túl ő alatta kezdődött el az, amit én már nagyon régen forszíroztam, hogy az OTKA lényegében áttért az angol nyelvre.

V. A.: Ez nagyon nagy lépés volt. De nem biztos, hogy minden tudományterületen.

K. J.: Azt hiszem, hogy most már minden tudományterületen.

Zs. A.: Igen, minden tudományterületen. Én voltam az egyik nagy ellenzője egy apró pontként, főképpen azért, mert, ahogy én látom, a rossz végén fogták meg a dolgot. A fő érv az volt, hogy így jutnak el a magyar tudomány eredményei külföldre. Hát persze. De miért kell ahhoz a pályázatot angolul beadni? A pályázat még minimum négy évre van az eredményektől. Én azt tudtam volna támogatni, hogy a pályázat főbb eredményeinek angol nyelvű összefoglalását részletesebben kelljen elkészíteni.

K. G.: Az a javaslatom, hogy ennek megvitatásába most ne merüljünk bele, nyilván más a helyzet a bölcsész tudományokban, mint a természettudományokban. Megemlíteném azonban, hogy az olyan humán projekteknel, amelyek nemzetközi együttműködésen alapulnak, szükséges az angol nyelvűség. Én például a közelmúltban a magyar szentek történetével foglalkozó projekttel nyertem el egy OTKA-ESF pályázatot. Bár a középkori magyar szenteknél nem a magyar, hanem a latin az alapnyelv, ebben a pályázatban nem tudtam volna a dánokkal, a svédekkel, az észtekkel és az osztrákokkal együttműködni sem magyarul, sem latinul, ezt kénytelenek voltunk angolul csinálni.

Zs. A.: Ez teljesen rendben van.

K. J.: Folytatom a történelmi áttekintést. Ha végigmegegyünk az elnökök szerepén, láthatjuk, hogy a mostani elnök, Kollár László továbblépett a nemzetköziesítés Makara által megkezdett útján, és a néhány zsűriben külföldi tagokat is bevont.

V. A.: Igen? Én ezt nem tudtam, de most hallottam, mert újjáalakul az a nagy zsűri, ahova én legtöbbször pályázni szoktam. Azért alakul újjá, mert az elnök mandátuma lejárt, és most lesznek benne, abban is, külföldi tagok.

Zs. A.: Megjegyzem, a zsűrik kidolgozott és ciklusonként továbbfejlesztett rendszere például olyan értéke az OTKA-nak, amely most vélhetőleg eltűnik, vagy legalábbis nem tudjuk, mi lesz vele. Igaz, elhangzottak olyan ígérek, hogy az elbírálás módja nem változik...

K. G.: Ez egy ígéret, de nincs rá semmi garancia.

Zs. A.: Kérdés, hogy a zsűriket is átveszik-e? Az apparátussal kapcsolatban, amennyire én tudom, elhangzott efféle ígéret.

V. A.: Pálinkás József azt mondja, hogy minden automatikusan átvevődik...

Zs. A.: Őszintén szólva mást nem tudnak csinálni.

K. J.: Hadd fűzzek ehhez az egészhez hozzá még valamit. Nagyon dicsértük az OTKA-t, és joggal. De azért hozzá kell tennem, hogy az OTKA-val kapcsolatban volt egy nagyon súlyos probléma szinte elejétől fogva, és ez a pénz.

K. G.: Akkor beszéljünk kicsit erről.

K. J.: Lényegében az a helyzet állt elő, hogy sikerült létrehozni egy fantasztikus keretet, amely az idő túlnyomó részében meglehetősen üres volt. Amikor elindult, az ország akkori helyzetéhez képest még nagyon komoly összeget kapott szétosztásra az OTKA: kétmilliárd forintot. Ez akkor mást jelentett, mint ma: 0,7 ezreléke volt a GDP-nek, ami nagyon hamar lezuhant, nyilvánvalóan a kilencvenes években igen nagy infláció miatt, valahova a 0,2 és 0,3 ezrelék közé. Lényegében két alkalommal történt sikeres kísérlet a trend megfordítására: 2001-ben és 2012-ben. Ezek voltak azok a dátumok, amikor az infláció miatt erodálódó, de néha nominálisan is csökkentett OTKA-t megpróbálták kicsit feltornázní. Azt ezen a ponton meg kell jegyezni, hogy mind a két eset Pálincás József nevéhez fűződik. Az első esetében az oktatásért és kutatásért felelős miniszter volt, a másikban pedig az Akadémia elnöke.

V. A.: Ez egy lobbidolog volt tulajdonképpen.

K. J.: Ő ezt fontosnak tartotta, és sikerült elérnie, hogy meg is valósuljon. Itt talán azt is meg lehet említeni, hogy amikor az első Gyurcsány-kormány létrejött, akkor már az OTKA katasztrofális helyzetben volt, és tovább tervezték vágni, tehát nominálisan is csökkenteni. Akkor elektronikus aláírásgyűjtést indítottam – akkor még nem volt olyan nagy divatja –, melynek nagyon nagy visszhangja volt, és hatására a Gyurcsány-kormány elhatározta, hogy megoldja ezt a problémát, megegyeztek az Akadémia akkori elnökével, hogy a kormány is ad meg az Akadémia is ad. Ennek az lett a vége, hogy az Akadémia adott, a kormány nem adott. 300-300 millió forintról volt szó. A rákövetkező évben, 2007-ben, a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal akkori elnöke, Boda Miklós valamiért azt gondolta, hogy én valaki vagyok, ami persze tévedés volt, és meghívott egy ebédre, hogy őneki óriási terve van: az OTKA-t be kellene olvasztani az ő hivatalába, mert ezzel a módszerrel jelentős mértékben meg lehetne növelni a támogatást. Ugye ez arról jutott eszébe, hogy akkor egymilliárdot abból az alapból...

V. A.: Átcsoportosítottak.

K. J.: Nem csoportosítottak igazán át, de az OTKA javaslatot tehetett erre az egymilliárd forintra. Maradt a pénz az NKTH-nál, de az OTKA-n keresztül lehetett pályázni rá.

V. A.: Létezett kicsit később egy olyan pályázat, amelynek az volt a jele, hogy CK, ami azt jelentette, hogy „célzott alapkutatás”, nyertem olyat, NKTH-OTKA néven futott.

K. J.: Ez lehet, hogy egy-két évvel később volt. Mind-egy, a gondolat nem új, azt akarom ezzel jelezni, hogy a maihoz hasonló összeolvasztási terv már korábban is megszületett másokban. Én ezt akkor is rettentő ötletnek tartottam, most is az, majd megbeszéljük, hogy miért.

K. G.: A múlttal kapcsolatban még egy-két dologról kellett volna beszélni: például a fiatal kutatók ösztöndíjáról, a posztdoktori ösztöndíjakról...

V. A.: Igen, sokféle dologgal próbálkozott az OTKA. Volt csoportalapítás, volt fiatal kutató, pályakezdő ösztöndíj...

K. J.: Volt az iskolapályázat, viszonylag nagy pénzeket lehetett nyerni.

V. A.: Igen. Én nyertem mindenfélét, de sose sok pénzt. Iskolát is nyertem, de addigra már elvitték az iskolát, óvodát lehetett vele nyerni.

Zs. A.: És volt a publikációs pályázat.

K. G.: A publikációs pályázat minenkünk, bölcsészeknek nagyon fontos.

K. J.: Ugyanakkor a természettudományban az infrastrukturális támogatás is nagyon fontos lenne, de az kihalt, mert a pénz egyre kevesebb és kevesebb lett.

V. A.: Még valamit szeretnék mondani. Amit mi nem veszünk figyelembe, de nagyon-nagyon lényeges, elvi dolog, hogy az OTKA projektet finanszíroz, és nem intézményt. Ez azért nagyon fontos, mert ha én nyerek egy OTKA-t és összeveszem az igazgatómmal, az OTKA-val oda megyek, ahova jónak látom, és még a műszereket is, amelyeket az OTKA-ból vettem, a volt anyaintézetemnek, amelyik befogadott, oda kell adnia. Tehát nem ő nyeri az OTKA-t. Ezt nagyon nehéz elmagyarázni egyébként a mai akadémiai intézeti igazgatóknak. Ők úgy gondolják, hogy azt ők kapják.

Zs. A.: Olyannyira, hogy én, mint zsűri elnök köteles voltam arra figyelni egy pályázatnál, hogy az vajon nem rejtett intézményfinanszírozás-e. Az teljesen bevett dolog volt, hogy a befogadó intézmény a megnyert pályázati összeg egy bizonyos százalékát, most, azt hiszem, éppen 20 százalékát, rezsiköltség címén lecsípheti. Ez rendben is van, mert azt a villanyt használom, azt a vizet és a többi, és a többi. Ugyanakkor viszont valóban a projekt kapta a pénzt és arra kellett költeni. És az OTKA-nak elég szigorú elszámolá-

si szabályai voltak. Tehát csak úgy szétszórni a pénzt szállodaszámlákra, miegymásra nem nagyon lehetett. Még egy dolgot: ha már dicsérjük az OTKA-t, akkor szólni kell az apparátusról, amelyről nekem nagyon jó tapasztalataim vannak. Bármilyen probléma vetődött fel, akikkel dolgom volt, mindig a megoldás érdekelte őket, és meg is találták annak érdekében, hogy a kutatás eredményesen befejeződhessék. Egyfajta rugalmasság jellemezte tehát a hivatali apparátus munkáját.

K. J.: Azt gondolom, ez Andorka Rudolf szellemének köszönhető.

K. G.: Megtettük a kört tehát, áttekintettük az OTKA múltját (amelyről egyébként a honlapjukon és nyomtatásban mindenki számára hozzáférhető a részletes dokumentáció). Valóban nagy presztízszű intézmény, minden oldalról nagy megbecsülés övezi, jól működő, mintaszerűen hatékony elbírálási rendszer a tudományos projektek és ösztöndíjak odaítéléséhez. Én nem voltam zsűri-tag, de bírálóként rendszeresen részt vettem a munkájukban, pályázóként is megtapasztaltam a működésüket, valóban ugyanaz a színvonal, amilyen a külföldi hasonló intézményeknél. Erről tanúskodik a már idézett ESF-értékelés is, amely, azt lehet mondani, kalapot emel, és azt mondja, hogy ez a maga módján figyelemre méltóan tökéletes intézmény.

Most akkor ugorjunk át a jelenbe. Folytassuk ott a beszélgetést, hogy az OTKA történetében új fejezetet nyílt, amikor megjelent az OTKA honlapján október 28-án Kollár László elnök közleménye, hírül adva, hogy hatályon kívül helyezik az OTKA-törvényt, december 31-én jogutóddal megszüntetik az OTKA Irodát, és a törvényi szabályozás szerint az OTKA programjait, a futó pályázatok ügyintézését a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal veszi át. Ez egy új intézmény lesz, amelyben egybeolvad az a kétféle kutatásfinanszírozás, amely addig külön volt, az alapkutatás és az alkalmazott kutatás finanszírozása, továbbá az innovációk állami támogatása. Beszéltünk róla, hogy erre már korábban is történetek kísérletek, de eddig ezekről a kutatók tiltakozása sikerrel beszélte le a döntéshozókat. Először talán arról beszéljünk, hogy milyen reakciókat váltott ki a mostani döntés az érintettekben, most nem az OTKA Irodáról beszélek, hanem azokról a tudósokról, akik rendszeresen pályáznak, meg pályázni szeretnének, részben ebből élnek, és bizonyára azt gondolják, hogy ez a magyar tudományos élet nemzetközi színvonalának egyik garanciája.

V. A.: Azt ne mondjuk, hogy ebből élnek. Nekem fölívta valaki a figyelmemet, hogy hiteltelen, ha olyasminek a megváltoztatása ellen tiltakozol, amiből te magad élsz. Mi magunk nem kaphatunk az OTKA projektekből fizetést, hiába vagyunk vezetői, tagjai...

K. G.: Bocsánat, pontosítok: természetesen nem mi, hanem fiatal munkatársaink, posztdoktori ösztöndíja-

saink, diákjaink fizetéséről van szó, egyúttal a lehetőségéről, hogy az egyetem elvégzése után a tudományos pályán maradhassanak, egy olyan korban, amikor évekig kell sorba állni egy-egy egyetemi vagy kutatói állásért...

V. A.: Meg persze ebből a projekt-pénzből kutatunk, ebben igazad van. Azt azért fontos hangsúlyozni, hogy mi most nem a saját fizetésünk vagy prémiumunk csökkentése miatt tiltakozunk. De beszéljünk a bejelentés fogadtatásáról. Én nagyon sok emberrel beszéltem, mindenki teljesen egyértelműen azt mondja, hogy ilyet csinálni nem lehet, nem szabad, disznóság. És jönnek az érvek: ami jól működik azt nem szabad leépíteni, a függetlenséget nem szabad feladni, a kormányhivatalokban nem bízunk, és ha több pénzt akarnak adni, akkor adják oda annak az intézménynek, amelyik bebizonyította, hogy jól tudja csinálni, és ne maguk akarjanak egy új intézményt kitalálni a közmegelegedésre működő meglévő helyett. Sok személyeskedő, sajnos igaz, de nem publikus vagy pedig nyomdafestéket nem tűró érvelést hallottam. És hallottam hivatkozni olyan emberekre, magas pozícióban lévők, akik megpróbálták védeni...

K. G.: Úgy tudom, a Professzorok Batthyány Köre nyilatkozott, hogy jó lesz ez a tudománynak, több lesz a pénz...

K. J.: Engem valójában nem lepett meg igazán, mert olvastam a kormányhatározatot a Nemzeti Innovációs Hivatal létrehozására hivatott kormánybiztosi posztról. Abban világosan benne volt, hogy a magyar kutatásfejlesztés és innováció intézményhálózatának és finanszírozásának megújításáról van szó. Hát itt akkor már sejteni lehetett, hogy valami ehhez hasonló dolog fog történni.

V. A.: Az OTKA is besorolható ez alá?

K. J.: Igen. Aztán jöttek a sajtónyilatkozatok, hogy problémát jelentenek a párhuzamos finanszírozások meg más ehhez hasonló. Ezen csodálkozom, mert egyfelől az OTKA pályázati bírálatoknál fontos vizsgálati szempont volt, hogy van-e párhuzamos finanszírozás, másfelől meg éppenséggel a „Lendület”-projektek finanszírozásakor az eddigi kiírásokban kifejezetten volt felszólítás párhuzamos finanszírozásra. Ez követelmény volt. Tehát ennek az emlegetése így, azt hiszem, inkább csak a PR-tevékenység része. Én azt tudom mondani, hogy az OTKA nem nagyon finanszírozott párhuzamosan dolgokat. A pályázónak be kellett vallania, hogy milyen párhuzamos kutatásai vannak, és azt aztán a zsűri meg a kollégium...

K. G.: Térjünk vissza a bejelentés fogadtatására.

K. J.: Az egyik meghökkentő eleme az egész történetnek, hogy mennyire előkészítés, konzultáció, tájéko-

tatás nélkül derült ki most az OTKA megszüntetése...

V. A.: Ez egy puccs.

K. J.: ...villámcsapásként érte az egész tudományos közösséget, beleértve az OTKA elnökét...

K. G.: És gondolom, a kollégiumok vezetőit...

K. J.: ...az egész Akadémiát, tehát ha folyt valami előkészítő munka, az valahogy a legteljesebb titokban zajlott, ami nagyon kifogásolható. Azt hiszem, járjuk körbe a forró kását, de itt nyilvánvalóan egy konkrét személyről van szó, Pálincás Józsefről, aki a kormánybiztosi kinevezést megkapta, és aki nyilvánvalóan ennek a törvénynek vagy törvényjavaslatnak az előkészítője volt. És a megvalósítás egész módja azt sugallja, hogy benne valamiféle küldetéstudat van, azt gondolja, hogy ő az az ember, aki ezeket a problémákat meg fogja tudni oldani. Az az érve, hogy az új konstrukcióval lehet elérni, hogy alap kutatásra több pénz legyen. Tény, hogy ő volt az, aki már két ízben is sikeresen megemeltette az OTKA finanszírozását, és így tovább. Ugyanakkor az átalakítást roppant veszélyes dolognak tartom, mert megszűnnek a garanciák, amelyek az OTKA-törvényben le vannak írva, és lényegében egy személyre van az új törvény kitalálva. Ez nem jó, nem személyekre kell törvényeket szabni.

K. G.: És tegyük hozzá, hogy bár természetesen nagyon fontos a pénz, de hát itt nemcsak pénzről van szó, hanem egy döntési mechanizmusról is, tehát hogy a pályázatok megítélése egy elfogulatlan, a lobbiktól és a politikától független, a tudományos közösség kontrollja alatt levő intézmény kezében van-e...

K. J.: De ő azt is hangoztatja, hogy mindezt át akarja emelni. Csakhogy én abban látom a problémát, hogy erre semmiféle garancia nincs. Ő át akarhatja emelni, és még az is lehet, hogy áttemeli, és még az is lehet, hogy az alap kutatásokra szánt összeg megemelkedik. Csak semmiféle garancia nincsen ebben, és a törvényjavaslatban az szerepel, hogy a működés kereteit kormányrendelet fogja megszabni. És a kormányrendeletben azt írják le, amit akarnak.

Zs. A.: Valóban, a működési mechanizmusról egy dolog tudunk jelen pillanatban, hogy ebben az új hivatalban minden döntést az elnök hoz. Ez például az OTKA törvényben nincsen benne, és az OTKA gyakorlata nem is ez volt. Ez az egyik. A másik meg az, hogy érdemes az Országgyűlés honlapján végigzongorázni a módosító indítványokat, amelyeket beterveztettek ehhez a törvényjavaslatához. Némi-lyik éppen ezeket a garanciális elemeket hozta volna vissza, tehát volt olyan módosító indítvány, amelyik egy az egyben átmásolta az OTKA törvényből azt a részt, amelyik az OTKA bizottság felépítéséről és egyebekről szólt volna. Történetesen a bizott-

ságok ezeket a módosítókat nem támogatják. Én azt mondanám, hogy az is elgondolkodtató, hogy magát a törvényt – hogy úgy mondjam, hivatalból – a gazdasági bizottság tárgyalta, meg tárgyalja természetesen a törvényelőkészítő bizottság. De például a kultúráért, tudományért és egyéb huncutságokért felelős bizottságnak, pedig olyan is van, nem jut szerep ebben az eljárásban. Én vettem magamnak a fáradságot, és egy nagyon primitív keresővel végigfuttattam az „alapkutatás” szót a törvényjavaslat szövegén, és az elő is fordul néhányszor olyan magyarázó részeknél, hogy mi az alap kutatás, mi az alkalmazott kutatás stb., de a ténylegesen rendelkező, érdemi részeknél ez a szó nem fordul elő. Ez azért baj, mert a hozzánk hasonlókhöz az OTKA azért állt közel, mert az OTKA-val meg lehetett azt értetni, hogy a mi szakmáinkban, nevezzük őket bölcsész- vagy társadalomtudományoknak, ott is létezik alap kutatás, csak egy kicsit másfajta, mint az élet- és természettudományokban. Egy forráskiadvány, egy nagy adatbázis, mint mondjuk az emlegetett történeti földrajz és így tovább, tehát számos olyan dolog, ami voltaképpen nem valakinek az egyéni víziója a magyar történelem akármilyen szeletéről, hanem egy olyan munka, amely további kutatásokat tud megalapozni. Ilyen a bölcsészettudományokban is van, és az OTKA ezt belátta, és támogatta az ilyen kutatásokat. Meg kell, hogy mondjam, én elég sok akadémiai pénzosztó zsűriben előfordultam, és ott, ha a bölcsész- és társadalomtudományok a 15 százalékot alulról megközelítették a részesedésben, akkor gratuláltunk magunknak, hogy jól végeztük a dolgunkat és sokat tettünk a szakmáinkért. Az OTKA-nál ez 20-25 százalék volt. És ez borzasztóan nem mindegy. Főleg akkor, ha az akadémiai szférában, legalábbis a bölcsészeti és társadalomtudományi intézményekben egy csomó dologi kiadást, amit egyébként az Akadémiának, mint fenntartónak kellene állnia, valójában ezekből az OTKA-pénzekből lehetett valahogy, ha nem is rendbe rakni, de az elfogadhatóság alsó határán egyensúlyozni vele. És hogy ha ez elvész, akkor komoly problémák lesznek ebből a szempontból is.

K. G.: Igen, ez teljesen így van. De térjünk még vissza, arra, hogyan reagált az OTKA megszüntetésének hírére maga az Akadémia, amely alól volt elnöke, Pálincás József most kiszervezte ezt az intézményt, amely eddig e tudóstársaság felügyelete alatt működött, közmegelegedésre.

V. A.: Én épp egy nagy akadémiai szakmai bizottságban ültem egy hete, ahol szóba került az OTKA. A bizottságban öt-hat akadémikus volt, legalább két nagyobb akadémiai intézet igazgatója, tanszékvezetők, komoly emberek a tudományból. Valaki fölállt és azt mondta: „Sokat beszélgethetünk erről, de szeretnék valamit kérdezni. Ül-e itt – mi húszan vagyunk – olyan valaki, akit annak előtte megkérdeztek, amikor ez kiderült, hogy ez jó lenne? Nem. Tud-e valaki olyat a környe-

zetében, aki vezető kutató, rektor, vagy más felelős adminisztratív pozícióban lévő tudós, és megkérdezték vagy beszéltek vele, tájékoztatták-e? Nem.” Akkor azt mondta: „Vegyük jegyzőkönyvbe, hogy ez történt. Azt gondolom, hogy nincsen tovább miről beszélni: ez a rendelet rossz.” Kész.

A másik dolog, amiről beszélni szeretnék, hogy az Akadémia reagált erre a hírre, különböző szinteken, egyes osztályok írásbeli véleményt fogalmaztak meg. Némelyik nagyon karakán volt, némelyik nagyon szoft, vagy semmilyen. Az elnök és az elnökség, valamint Pálincás József között is folyik valamilyen csörte, ami – az az érzésem – veszésre áll, de mindenesetre azért odáig eljutott, hogy Pálincást meghívták egy elnökségi ülésre. Az elnök nem nagyon állt ki nyilvánosan az OTKA védelmében, lehet, hogy taktikázott, de írt Pálincásnak egy levelet, azt kérve, hogy a kormánybiztos úr válaszoljon mind az osztályok állásfoglalásaira, mind pedig a levelében felsorolt néhány kérdésre.

Zs. A.: Az Akadémia szempontjából ez egy különösen kényes ügy, mert egyfelől mindenhol hallani, hogy az Akadémia az az intézménye a magyar társadalomnak, amely a leginkább elfogadott, és ez fontos. Ez az OTKA-t is legitímálta, másfelől az OTKA jó működése nyilván maga is hozzájárult az Akadémia kedvező megítéléséhez. Mindez több fontos feladattal is járt: az akadémiai közgyűlés felhatalmazásából az Akadémia elnöke folytatta le azokat a költségvetési tárgyalásokat, amelyeken eldől, hogy konkrétan mennyi pénz jut az OTKA-nak. Másrészt a különböző akadémiai testületeknek fontos szerepük volt az OTKA-ban szerephez jutó kollégák kiválasztásában. Az OTKA-zsúrik, -kollégiumok egy-egy ciklus végén úgy újulnak meg, hogy az OTKA – nagyon helyes módon – a legkülönbözőbb, legszélesebb körből kért be véleményeket, konkrét személyi javaslatokat. A volt kutatóvezetőktől kezdve a zsűri tagok, akadémiai intézetek, akadémiai osztályok, és az egyetemek is megtehetik javaslataikat. Tehát egy nagyon-nagyon széles mezőnyből jöttek a személyi javaslatok.

K. G.: Lehetne ezt úgy jellemezni, hogy ez a tudományos kutatás szereplőinek egyféle önkormányzata volt?

Zs. A.: Így van, a leghatározottabban. Ez most például el fog veszni. Az OTKA-t lenyelő szervezetről nem sok tudható jelenleg, de az bizonyosnak látszik, hogy az önkormányzatiság a legkevésbé sem fogja jellemezni, és az Akadémia működéséből is el fog veszni az a kapcsolat, ami az OTKA-hoz fűzte, amelyben Akadémia és OTKA kölcsönösen erősítette egymást.

V. A.: Az Akadémia sajnos két meccset veszett el egyszerre, két súlyos vereséget szenvedett. Az egyik egy kicsit formális, hogy elveszítette azt a jogát, amelyet a törvény eddig biztosított, hogy az OTKA kvázi az ő felügyelete alatt működik. Ezt elveszítette. A másik, a

szerintem fontosabb az, hogy elveszítette a kutató társadalom szemében azt a...

K. G.: ...hitelet...

V. A.: ...a hiú reményt, hogy meg tudja védeni a tudomány érdekeit vagy értékeit. De tisztelet azoknak az osztályoknak, amelyek hangot adtak tiltakozásuknak, és artikulálták a negatív véleményüket, és némelyik valóban dicséretesen szókimondó.

K. G.: Idézek az egyikből: „... a Filozófiai és Történettudományok Osztálya tiltakozását fejezi ki az OTKA sorsát érintő javaslat tartalmával, előkészítésének módjával és átláthatatlan következményeivel kapcsolatban.” Ez tiszta és világos beszéd.

V. A.: Azt hiszem, ez volt a legélesebb. A többiek, hogy mondjam, kompromisszumkézesebbek voltak.

K. G.: Most az OTKA honlapján olvasható, hogy az OTKA Műszaki és Természettudományi Kollégiuma egy szép pontrendszerben foglalja össze, miben áll az OTKA történelmi jelentősége a magyar tudományos intézményrendszer fejlődésében. Itt indirekt módon síkra szállnak ugyanazoknak az elveknek a védelmében, amelyekről mi is beszélünk: a bírálat rendszere, a külföldi értékelők közreműködése, a tudományos kiválóság kritériumainak minden más fölé helyezése. Ezt a törvényjavaslat is hangoztatja ugyan, de anélkül, hogy hozzátenné az ezt lehetővé tevő döntési mechanizmust.

K. J.: És főleg a garanciákat.

K. G.: Igen, azok teljes mértékig hiányoznak belőle.

K. J.: Ez az aggasztó benne. Mert azt senki sem gondolja, hogy Pálincás József el akarná pusztítani az alapkutatókat. Nyilvánvaló, hogy ő jobban tudja, mi az alapkutató, mint bárki a kormányban vagy akár az előző kormányokban. Tehát ilyen értelemben nem rosszindulatról van szó. De a törvényjavaslatot áthatja az az elképzelés, hogy majd ő rendbe teszi a dolgokat. Lényegében az áll benne, hogy majd az elnök eldönti, mi helyes és mi nem helyes. Ez nagyon veszélyes dolog, mert ma Pálincás az elnök, de holnap bárki más lehet, hadd ne adjak ötleteket.

V. A.: Ehhez hadd tegyem hozzá, hogy a törvényjavaslat kétszer öt évet ad az elnöknek. Az új hivatal elnökének. És mi lesz utána? A másik probléma pedig az, hogy a törvény kidolgozója egy saját habitusa által megszabott törvénnyel állt elő. Ebben a habitusban pedig sajnos benne van az, hogy ő valóban meg van győződve arról, annyira ért az alapkutatóshoz, hogy még ahhoz is kiválóan ért, hogy a történelemtudományoknak, vagy a matematikának vagy a biológiának melyek a legfontosabb kutatási problémái, és melyek azok, amelyek elhanyagolhatók.

K. G.: Vagy a művészettörténetnek és a régészetnek...

V. A.: Ez veszélyes attitűd, és az a nagy baj, hogy a magyar – nem tudok mást mondani – korszellemhez nagyon jól illeszkedik, de a tudományhoz nem illeszkedik. Azzal a tapasztalattal, amit valaki részecskefizikusként szerzett, egyáltalán nem lehet szakértő az élettudományokban, mert azt nagyon másként kell csinálni – és persze ez fordítva is igaz. Csak azt lehet csinálni a tudományszervezésben, hogy hátralépek és azt mondom, nem én értek hozzá, hanem a rendszert kell úgy fölépíteni, hogy abban annyi szakértő legyen, hogy nekem azzal más dolgom ne legyen, mint hogy működjön a rendszer. Akkor működne jól, hogyha az OTKA-t békén hagyta volna.

Zs. A.: Innentől kezdve az elnök jó döntéseire is árnyék vetülhet, ha én éppen egy elutasított, sértett pályázó vagyok. Nem lesz az az ésszerű érvelés, amivel meg lehet győzni arról, hogy a kormányhivatal élén álló és szükségképpen politikai pozíciót betöltő elnök nem politikai szempontból hozott-e olyan döntést, amelyet esetleg valójában tudományos szempontok indokolnak, mert rossz pályázatot adtam be, egy teljesen vállalhatatlant, hasznavehetlent. Nem leszek meggyőzhető, hogy valóban így van, mert a tudományos élet egy fontos szelében a döntéshozatal a politikai mezőbe került. Az OTKA döntéshozatali rendszeréből a politikai szempontok teljesen hiányoztak, s nem valamiféle felelősségből vagy hanyagságból, hanem azért, mert nincs ott semmi keresnivalójuk.

V. A.: Mielőtt idejöttünk, elolvastam a törvényt, tudtam, hogy ez benne van, de azért biztos akartam benne lenni. Mégiscsak kezd kibújni a szög a zsákból. Tudni kell, hogy ez az egész alap igen nagy összeg, tízszer akkora, mint az OTKA. És nem kizárt, hogy ehhez hozzácsatlakozik a strukturális alapokból a kutatás-fejlesztésre szánt összeg is, amely ennek a többszöröse. Ezzel a mechanizmussal fogják azt is elbírálni, csak nem Pálinkás József írja majd alá, hanem, mondjuk, a miniszterelnöki titkárság. Tehát itt sokkal nagyobb hatalom lesz, mint az a 70-80 milliárd, amelyről most beszélünk, és amelyből egyébként az OTKA csak 8. A törvény mindenestre most most erről a 75-80 milliárdról szól, és ő beleírta a törvénybe, hogy ennek a 3 százaléka fölött ő egy személyben dönt (13. § 2. pont).

K. J.: Pályázat nélkül.

V. A.: Pályázat nélkül. Magyarul minden nélkül. Én nem tudom képzelni, hogy bárhol a civilizált világban állami pénzzel ilyet lehet csinálni. Saját pénzével valaki azt csinál, amit akar. Megmondom, hogy ez mi: szegénységi bizonyítvány arról, aki kitalálta. Mert őneki az lenne a dolga, hogy megszervezze, hogy minden egyes területen a legjobb szakértők a legátláthatóbb módon hozzanak döntést. De ebben

ő nem bíz. Mert ha bízna, akkor esze ágában sem lenne 3 százalékot magánál tartani. Ennek bizony ez az olvasata. 75 milliárdnak több mint 2 milliárd forint a 3 százaléka. Az nagyon sok pénz: ez lesz mostantól az ő játéktere. Ez pedig totálisan idegen a közpénztől, a tudományos és a bírálati rendszertől és mindentől. És ezzel nem tudom, hogy összefüggésben van-e vagy sem, de ha ti jobban ismeritek a törvényt, mondjátok meg nekem, hogy ez eleget tesz-e annak, hogy átlátható legyen? Átlátható lesz-e ennek a működése? Az OTKA-nál, ha az ember pályázott, akkor megkapta, hogy hányadik lett a zsűrinél. Én mindig megkaptam, hogy hányadik lettem. Elég sok kollégám van, és láttam, azt mondták, harmincnolc pályázat érkezett, ön a tizenharmadik lett, kilencen kaptak sajnos; jó volt a pályázata, ott a bíráló, de önnek már nem jutott. Vagy azt mondták, hogy nyolcadik lett, gratulálunk, kapott. És a sorrendet mondta meg, nem azt, hogyan döntött az OTKA. Benne volt a sorrend. Ez egy átláthatósági dolog. De van bármi ehhez hasonló átláthatósági garancia ebben a törvényben?

K. G.: Semmit nem látunk.

V. A.: Nem tudjuk, hogyan fog működni.

K. G.: Illetve általánosságok vannak, a továbbiakban is lesznek majd az NFKI hivatala által felkért szakértői kollégiumok, szakértői csoportok, meg anonim szakértők tesznek javaslatot az NFKI Hivatal elnökének egyes pályázatok támogatására.

Zs. A.: Igen, de arról, hogy ez a szakértői kör miként verbuválódik, nem tudunk semmit. Feltételezem, hogy a jelenlegi zsűri egy átmeneti időszakra a helyükön maradnak, ha az ügyek folyamatosságát fenn akarják tartani, mert az OTKA kiírt pályázatokat, vannak már elfogadott, 2015. január 1-jétől induló pályázatok.

V. A.: Van még egy olyan dolog, amit alig érintettünk, és lehet, hogy itt nem is ismerjük olyan nagyon mélységében, pedig nagyon fontos lenne. Magyarországon a kutatás-fejlesztésre kiadott pénznek nagyon kicsi százaléka az OTKA. A nagyon nagy része egészen, nem tudok mást mondani, obskurus módon osztódik föl. Vannak ugyan pályázatok, top down pályázatok, ilyen, olyan, amolyan pályázatok, néhány napos határidővel kiírt pályázatok, ahol az OTKA-hoz képest csillagászati összegeket lehet nyerni. Mi most nem vagyunk annak a tudásmennyiségnek a birtokában, és szerintem senki sincs, nem véletlenül, hogy ezt mélységében átlássuk, de az finoman szólva, kaotikus. Amikor mindez össze fog keveredni az OTKA-val, egy hivatalban, én azt gondolom, egy hivatalban nem lehet 90 százalékban kaotikusan és 10 százalékban – mondjuk így – átláthatóan működni.

K. J.: ...különböző kultúrákat vegyíteni...

V. A.: Inkább azt mondanám, hogy kultúrát kultúrátlansággal vegyíteni. És amikor az ember csak egy-egy ilyen szeletébe ennek beelát, akkor megijed, hogy Magyarországon ez van. Hogy letöltöd, hogy kik kapnak milliárd forintokat és milyen címszó alatt, és kiderül, hogy ez a legjobb esetben burkolt állami támogatás. Akkor még azt mondod, hogy legalább valamire használják.

K. G.: Utánaérdeklődtem: szinte kivétel nélkül minden kelet-európai országban külön OTKA-szerű intézmény felel az alap kutatásra szánt összegek elosztásáért...

K. J.: Nemcsak Európában, az egész világon.

K. G.: Az egyetlen kivétel talán Románia. Ott együtt van az alap kutatás és az alkalmazott kutatás finanszírozása. Ti benne voltatok az OTKA-nak a nemzetközi ügyekben, tudjátok, hogy ez egy klub. A European Science Foundation szerződést kötött az OTKA-val azért, mert meggyőződtek arról, hogy ez olyan intézmény, amely alap kutatást finanszíroz, amire azután rengeteg további együttműködés épülhet, ERA-kirások, meg egyebek. Ha ez a szervezet most egybeolvad az alkalmazott kutatást finanszírozóval, akkor nem biztos, hogy az OTKA benne maradhat az European Science Foundation-ben.

K. J.: Jogutóddal szűnik meg az OTKA, tehát formálisan erre nyilvánvalóan van lehetőség...

K. G.: De mi van, ha a jogutód nem tesz eleget azoknak a kritériumoknak, amelyek alapján elődjét taggá fogadták?

V. A.: Nem tudom, hogy az ESF mennyire lesz politikai, de biztos vagyok benne, hogy bármelyik kétoldalú együttműködésben, ha azt veszi majd észre a holland, az osztrák vagy a német partner, hogy a magyar fél nem rendesen működik, azt fogja mondani, hogy nem köti meg újra ezt a szerződést.

Zs. A.: Hadd hozzam ismét szóba a humántudományok saját problémáját: mennyi esélye lesz például a Kosztolányi kritikai kiadás újabb kötetének egy számítógépes fejlesztéssel szemben?

K. J.: Ezzel kapcsolatban már az intézmény elnevezése is aggodalomra ad okot: Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal – egy levegővel kell ezt kimondani. Ebben nem lesz könnyű megtalálni egy Kosztolányi-kiadást.

K. G.: A „tudomány” szó valahogy nem bírt belekerülni az intézmény nevébe.

Zs. A.: Azt mondanám, hogy érdemes elolvasni az általános indoklást, amely elárul a tervekről vagy a jövőről bizonyos elképzeléseket. Nem sok ez, csak egy bekezdés.

V. A.: Mi nem vagyunk jók törvényjavaslat-olvasásban. Úgy örülök, hogy ezt a 3 százalékot megtaláltam. Gondolj bele, mi lenne, ha a holland OTKA elnöke a szétosztható pénz 3 százaléka fölött személyesen rendelkezne. Miért nem a királynő?

Zs. A.: Felolvasom. „Az NKFI Hivatal kezelné továbbá a Kormány által központilag biztosított személyi jellegű kutatói pályázatokat (PhD-ösztöndíjak, fiatal kutatói ösztöndíjak, posztdoktori ösztöndíjak, kutatóprofesszori ösztöndíjak stb.), a kutatási témapályázatokat, a nemzeti programokat, a nemzeti és nemzetközi nagy kutatási infrastruktúrák kérdéseit és az innovációhoz kapcsolódó állami támogatásokat.”

K. G.: Kicsit mindenható.

K. J.: Furcsa lenne, ha az általa megalapított „Lendület” pályázatot kihagyná belőle. Ez ugyan nincs megnevezve...

K. G.: Nincs, de hát attól még belekerülhet. Itt igazából nem az a probléma, hogy a jó dolgokat beépítik – mert a „Lendület” egy hasznos és népszerű pályázati forma –, hanem hogy ki dönt ezekben a kérdésekben és milyen érvek alapján.

K. J.: Csak zárójelben jegyzem meg, hogy persze a „Lendület” nyerteseiről is Pálincás döntött, amíg az MTA elnöke volt. Evvel együtt nagyszerű kezdeményezésnek tartom.

K. G.: Az eddig gyakorlatból látni lehet, hogy milyen lesz ez az új intézmény. Mi az, amit az OTKA felszámolásával kapcsolatban el kellene még most mondani? Miben reménykedünk? Mit szeretnénk? Minek lehetne hangot adni azon kívül, hogy vonják vissza? Mert ezt mondhatjuk ugyan, de nem hiszem, hogy be fog következni.

Zs. A.: Valóban nem látszik reális opciónak.

K. G.: Még arról hallottunk, hogy egyesek módosító javaslatként megpróbálnak visszacsempészni valamit.

Zs. A.: Igen, de nem látszik nagyon nyeresre álló meccsnek. Nekem a mai helyzetben az optimista forgatókönyvem az, hogy jóllehet ez egységes, központi irányítás alatt működő hivatal lesz, az alap kutatások, vagyis a nem az innovációt és nem a fejlesztést szolgáló kutatások mégis valamilyen elkülönült módon jelennek majd meg a napi munkában, annak az egyszerű belátása alapján, hogy más dolgokról van szó.

Nem ugyanaz egy biokémiai alapkutatás, mint egy gyógyszeralkalmazás kidolgozása. Ez volna az optimista verzióm. Ha ez bekövetkezik...

K. G.: Tehát bele kellene kerülnie a törvénybe, hogy van külön alapkutatás, vagy elkülönítendő az új hivatalon belül az alapkutatás témaköre...

Zs. A.: Bekerülhetne éppen a törvénybe, de azt hiszem, egyikünknek sincs törvénymódosító hatásköre. És nem is lesz. Ha ez az optimista forgatókönyv megvalósul, akkor is megmarad a rossz százíz.

V. A.: Hogy bármikor meg lehet változtatni.

K. G.: Az biztos.

Zs. A.: Mert történt, ami történt.

K. J.: De mitől valósulna meg?

Zs. A.: Azért mondom, hogy ez egy optimista verzió. Nem realista, optimista.

V. A.: Álmodik a nyomor. Mi független értelmiségiek vagyunk, inkább adjunk hangot annak, hogy egy kicsit helyre lehetne állítani a bizalmunkat, ha az ESF...

K. J.: Azt valamilyen formában tényleg föl lehetne vetni, hogy számoljon be a tudományos közösségnek Pálincás az átalakítás kérdéseiről.

K. G.: És nemcsak az Akadémia elnökének, hanem itt vannak egyetemek is...

V. A.: Tudod, hogy ezek a beszámolók hogyan mennek? Ott te nem kapsz előre anyagot, nem előre a te szempontjaid szerint kérdezel, hanem ő lyukat beszél a hasadba. Ezermillió beszámoló van. Ti ott ültök az MTA közgyűlésen. Ott is mindig beszámolnak, az mind úgy jó, ahogy ott beszámol az elnökség meg a főtítkárr? Mitől lenne ez más? A kormány is mindig beszámol, meg mindenki mindig beszámol. De hallottál olyan beszámolót, hogy elcsesztük, és bocsánatot kérünk, mert nem úgy sikerült, ahogy szerettük volna? Én még ilyen beszámolót sose hallottam.

Zs. A.: Egyet, de annak is emlékezetes következményei lettek.

V. A.: És ami zártkörű volt, nem nyilvános.

K. J.: Ha Pálincás leír valamit, akkor azzal lehet nyilvánosan vitatkozni.

Zs. A.: De nem lesznek meg a tárgyszerű bírálatához nélkülözhetetlen ismeretek. Ebben van igazság, amit mondasz, hogy így lehetne ezt ellenőrizni, csak nem hiszem, hogy itt arra menne ki a játék, hogy a tudo-

mány képviselői bármi módon szerephez jussanak e kérdésekben.

K. J.: Akkor mondjuk azt, hogy itt van ez az ESF-átvilágítás, ő gondolkozzon rajta, hogy milyen analóg megoldást tud.

V. A.: Én oda fogom írni különvéleményként, hogy ő vesse magát alá, ha ezt komolyan gondolja. Ő ennek a hivatalnak az elnöke, azt csinál, amit akar. Ha át akarja világíttatni magát, csak azokból a szempontokból, amelyek nem érintik a kormányzati titoktartást, munkát, nem tudom, micsodát, akkor hívja ide az ESF-et. Világíttassa át csak az OTKA részét ennek, hogyha fél attól, hogy az ipari...

K. G.: Itt lehetne felvetni azt, hogy a tudomány képviselőinek illetve az OTKA-ban képviselt alapkutatókkal foglalkozóknak az a kérdése, hogy mi marad meg ténylegesen abból a mechanizmusból, amellyel az OTKA a legnagyobb magyarországi és nemzetközi megalégedésre működött. Ha ő azt állítja, hogy ez az új intézménybe változatlanul vagy, hogy úgy mondjam, lényegében ugyanolyan színvonalon bekerül, akkor vállalkozzon arra, hogy ugyanazok, akik az OTKA-t ilyen formában értékelték, ezt a megváltozott intézményi rendszert egy év múlva hasonló kritériumok szerint átvilágítsák.

K. J.: Erre annál inkább is szükség lenne, mert tagok vagyunk ott, és nyilván az ESF is kíváncsi arra, hogy mennyire jogos...

K. G.: ...hogy tagok maradhatunk... Pontosan, mert ez komoly aggodalom.

K. J.: Valószínűleg egy ilyen igény az ESF részéről is fölmerül.

Zs. A.: Ez realisabb, mint az, hogy Pálincás erre fölkérdné őket.

V. A.: Jó, de hát mi nem tudunk az ESF-nek levelet írni, hogy írjanak vissza. De a BUKSZ-ba beírhatjuk.